

NAPOMENE

Predgovor: Kralj ide na odmor

- ¹ Ostaci Vavilona nisu u potpunosti iskopani. Nemački arheolog R. J. Koldejev radio je na nalazištu između 1899. i 1917, ali još mnogo je ostalo da se iskopa i objasni. U svojoj rekonstrukciji događaja u Vavilonu juna 323. godine pre nove ere, naročito u pogledu mesta na kom su se nalazili Viseći vrtovi i Aleksandrovog kretanja, oslanjao sam se na Rida.
- ² Neki naučnici sumnjaju u postojanje Visećih vrtova ili ih smeštaju u asirsku prestonicu Ninivu. Arheolozi nisu uspeli da pronađu njihove ostatke u Vavilonu. Ipak, vladari Mesopotamije i drevnog Bliskog istoka bili su strastveni ljubitelji vrtova. Sudeći po arhitektonskoj prefinjenosti njihovih gradskih spomenika, Vavilonci su bili potpuno sposobni da grade terasasta zdanja opisana u pisanim izvorima. Sva ostala „Čuda“, od Piramida u Gizi do Artemidinog hrama u Efesu, istorijski su postojala i nema dobrog razloga za pretpostavku da su Viseći vrtovi izuzetak. (Vidi Outs, str. 151. i 157, i Rid, *passim*).
- ³ Opis Vavilona dugujem Outs, str. 144-149. i Ridu, *passim*.
- ⁴ Teško je odrediti Aleksandrovo kretanje tokom bolesti naspram onoga što znamo o izgledu Vavilona i rasporedu spomenika. Šahermajer (1970, 65-73) tvrdi da je premešten iz kompleksa palata u centru grada Eufrotom uzvodno do „letnje“ palate. Rid pokazuje, mnogo ubedljivije, da je sigurno moralo biti obrnuto – naime da je kralj boravio u

letnjoj palati i da je zatim premešten na jug u Viseće vrtove u gradu i opet nazad. Ova rekonstrukcija je samo pretpostavka, ali se uklapa u poznate podatke.

- ⁵ Ovaj opis zasniva se na Arrian, 7 23 6-8, 24-30, i Plut Alex 75-77. Oni citiraju delove dokumenta često nazivanog „Kraljevska putovanja“ (odn. Arrian 725-728). Prema nekim stručnjacima najbolje je posmatrati ga ne kao zvanični dnevnik, nego kao zapis koji je posebno načinjen oko pet godina posle Aleksandrove smrti, a autor je najverovatnije njegov sekretar Eumen. Stvoren je da porekne tvrdnje da je kralj bio otrovan. Iako zamišljen kao propaganda, verovatno daje tačan opis Aleksandrovih poslednjih dana. Možda se zasniva na nekoj vrsti dvorskog dnevnika ili sličnih dokumenata iz kraljevskog arhiva, ili čak na tadašnjim beleškama Eumena ili njegovog osoblja. O svemu tome raspravljam šire na stranicama 378-379, 401 i 414. i dalje.
- ⁶ Andromeda Ath 12 537. Uverljiva anegdota ako se ima na umu da je Aleksandar bio ljubitelj Euripida i antičkih dramskih pisaca.
- ⁷ Eur Andr 134 (Loeb).
- ⁸ Eubul, fragment 93, sačuvan u Atheneus 2 37c, iz komada o Semeli i njenom sinu Dionisu.
- ⁹ Ath 10 434a, navodeći Efipa, Aleksandrovog savremenika i autora dela *Smrt Aleksandra i Hefestiona*.
- ¹⁰ Plut Alex 75 3.
- ¹¹ Kurtije, u 10 5 8, kaže da je telo tek preminulog Aleksandra bilo u kraljevskog šatoru. Sasvim je moguće da se u poslednjim danima kralj osećao udobnije, ili se smatralo da je prikladnije, da leži među svojim vojnicima.
- ¹² Arrian 7 26 1.
- ¹³ Izvori kažu, možda anahronistički, da je to bio Serapis, novi egipatski bog isceljenja. Slično tome, možda su mislili na glavnog vavilonskog boga Bela, Marduka, ponekad nazivanog i Sari-Rasbu, „Veliki kralj“. U svakom slučaju nema razloga da se sumnja da se ovo zaista dogodilo.
- ¹⁴ Plut Alex 76 4 kaže 10. juni, ali izvori iz tog vremena, *Astronomski dnevnik* i *Katalog znamenja*, sada u Britanskom muzeju, koje su u to vreme prikupili vavilonski verski zvaničnici, kao datum smti navode 11. juni.
- ¹⁵ Za oba citata vidi Diod 17 114 4 ili („Najboljem“) Curt 10 5 5. „Kada vama itd“: Curt 10 5 6. Postojalo je nadmetanje u vezi s kraljevom poslednjom porukom svetu. Čitaoci mogu sami da odaberu.

Prvo poglavlje: Kozji kraljevi

- ¹ Her 8 137.
- ² Homer Il 2 211– 77.
- ³ Plut Mor 178 c– d.
- ⁴ Justin 7 5 1.
- ⁵ Ar Pol 1310b31.
- ⁶ Fuller, p. 72.
- ⁷ Makedonija je možda zajedno s Trakijom ušla u sastav velike satrapije Skudre; vidi Hammond 2, p. 69f. Pojedini sporazumi nisu sasvim jasni. U svakom slučaju, Amintas je ostavljen na prestolu kao vazalni kralj.
- ⁸ Herod, 5 20– 21. Ova priča je u tradiciji ubica prurušenih u žene. Ako je apokrifna, kao što je moguće, onda ju je možda Herodotu ispričao sam maštoviti Aleksandar želeći da pokaže kako je bio potajni neprijatelj persijskih gospodara sve dok nisu uklonjeni.
- ⁹ Hammond 2, p. 64.
- ¹⁰ Vidi Hammond 2, p. 46 za raspravu o makedonskom jeziku.
- ¹¹ Plato Phaedo 109b.
- ¹² Herod 5 105 1– 2.
- ¹³ Everitt, p. 147f.
- ¹⁴ Justin 7 4 1.
- ¹⁵ Her 9 45 1.
- ¹⁶ Ibid., 45 3.
- ¹⁷ Hammond 2 p.102. Grci su Persijance nazivali i Miđanima. Miđani su bili stari narod koji je živio na severoistoku današnjeg Irana i bili su važan deo Persijskog carstva.
- ¹⁸ Roisman, p. 47.
- ¹⁹ Everitt, p. 193.
- ²⁰ Her 522.
- ²¹ Pind Enc frag. 120.
- ²² Ibid., frag. 121.
- ²³ Hammond 2, p.103f. za raspravu o datumu smrti Aleksandra Prvog.
- ²⁴ Plut Mor 177a.
- ²⁵ Ael VH14 17.
- ²⁶ Ar Rhet 2 23 8.
- ²⁷ Diod 17 16 3.
- ²⁸ Clem 6 1.
- ²⁹ Theo BNJ 115, frag. 294.

- ³⁰ Dem Phil 3 30– 31.
- ³¹ Plato Gorg 471 a and b; opis krvavog događaja preuzeo sam iz *Gorgije*.
- ³² Ael 8 9. Ili Kret.
- ³³ Justin 7 4 8, 7 5 4– 7.
- ³⁴ Plut Mor 14c. Neki naučnici tvrde da Euridikina navodna ljubav obesišljava priče o njenim ubilačkim ambicijama. Teško da je to tačno. Čak i trećerazredni političari trude se da poboljšaju svoju sliku u javnosti.
- ³⁵ Diod 16 2 1– 5. Plut Pel 26 5.
- ³⁶ Plut Erot 17.
- ³⁷ Connolly 1998, p. 50.
- ³⁸ Justin 7 5 3.
- ³⁹ Vidi Hammond 2, p. 207. Ima nekih dokaza da su se braća svadala i da je Filip bio prognan na jedno kraljevsko imanje u nekom labavom obliku kućnog pritvora. No, Perdika je znao istoriju zavera i ubistava u kraljevskoj porodici. Da je imao osnova da sumnja u svog brata, sigurno bi preduzeo strože mere.
- ⁴⁰ Neki tvrde da je Filip odmah proglašen za kralja. Meni se čini verovatnijim da je postao kralj tek pošto je pokazao koliko je sposoban. Hammond 2, p. 208f.
- ⁴¹ Il 3, 10– 15.
- ⁴² Vidi Fuller, p. 39f, za razvoj grčkog načina ratovanja.
- ⁴³ Dem Crown 18 67.
- ⁴⁴ Plut Mor 331b– c.
- ⁴⁵ Za ovaj deo o makedonskoj vojsci i Filipovim reformama zahvaljujem Fuleru, str. 39-54 i Konoliju, 1997, *passim*. Takođe Poly 4 2 i Asclepiodotus, *passim*.
- ⁴⁶ Konoli 1998, p. Moguće je da su Tebanci koristili dvoručna koplja kako bi izbegli rušenje hoplita.
- ⁴⁷ Ascl 7 3.
- ⁴⁸ Poly 4 2 1.
- ⁴⁹ Ael 14 49.
- ⁵⁰ Poly 8 9 1.

Drugo poglavlje: Šegrt

- ¹ Leman, *passim*, o drevnoj Samotraki, arheologiji i kulturi ostrva.
- ² Karni, pp. 17, 93. Moguće je da je novo ime bilo neka vrsta nadimka za svakodnevnu upotrebu, a ime Poliksena za zvanične prilike.

-
- ³ Nameće se poređenje s rimokatoličkim obredom krizmanja, prilikom kog deca biraju novo sveto ime.
 - ⁴ Aeschyl Ag 1380f.
 - ⁵ Medea 1354–60.
 - ⁶ Carney, p. 98.
 - ⁷ Eur Bacc 135– 144; sledeći citat isto.
 - ⁸ Luc Alex 7.
 - ⁹ Priče o Aleksandrovom školovanju u detinjstvu preuzeo sam iz Plut Alex 4– 6.
 - ¹⁰ Plut Alex 22 9 10.
 - ¹¹ Plut Alex 25 4–5, Plut Mor 179 e– f, Pliny Nat Hist 12 62.
 - ¹² Plut Alex 5 8. Moguće je da je Lisimah bio prethodnik Leonide, a ne obrnuto. Vidi Heckel (2009), p. 153, i Garland, p. 103.
 - ¹³ Za priču o Bukefalu, vidi Plut Alex 6 1–5. Za njegovu i Aleksandrovu starost vidi procenu u Green, pp. 43–44. Plut Alex 33 1 za Aristandera i orla.
 - ¹⁴ Arrian 5 19 5.
 - ¹⁵ Atički ili atinski srebrni talenat vredeo je šest hiljada drahmi, a dnevna plata pešadinca iznosila je jednu drahmu.
 - ¹⁶ Plut Alex 6 5.
 - ¹⁷ Aesch Tim 6 5.
 - ¹⁸ Plut Per 1 5.
 - ¹⁹ Plut Alex 5 1.
 - ²⁰ Plut Mor 342 b– c.
 - ²¹ Ovaj odeljak u velikoj meri se oslanja na Plut Alex 7–8.
 - ²² Plut Alex 7 2.
 - ²³ Diog Lae 5 1 1.
 - ²⁴ Plut Alex 7 4–5.
 - ²⁵ Vidi Isoc Alex. Takođe Merlan, pp. 60–63.
 - ²⁶ Ar Met 1 3 339b.
 - ²⁷ Ar Pol 1288a15.
 - ²⁸ Ibid, 1254b 32.
 - ²⁹ Ibid, 1252b 8.
 - ³⁰ Dio Chrys 4 39.
 - ³¹ Hom Il 3 179.
 - ³² Xen Anab 1 8 8.
 - ³³ Ibid, 1 8 26.
 - ³⁴ Ibid, 1 5 9.
 - ³⁵ Cyr 8 8 4–7.

- ³⁶ Vidi Rojsman, p. 352. Eunapije je bi grčki sofist i istoričar iz četvrtog veka nove ere.
- ³⁷ Plut Rom 1 13. Ove i ostale pojedinosti o Aleksandrovim zubima, očima i pokretima preuzeti su iz mestimično fantastične *Aleksandride*. No, neki podaci iz *Aleksandride* po svemu sudeći temelje se na istorijskim izvorima i ubedljivi su.
- ³⁸ Za ovo i devojački izgled vidi Green, p. 55 i p. 518, n. 36.
- ³⁹ Plut Alex 4 1-2.
- ⁴⁰ Athen 10:435a.
- ⁴¹ Just 12 12 11.
- ⁴² Plut Alex 22 3.
- ⁴³ Plato Symp 179e.
- ⁴⁴ Plut Alex 9 1.
- ⁴⁵ Plut Mor 179B.
- ⁴⁶ Napominjem ovo jer je Antipater bez oklevanja pružio podršku Aleksandru posle Filipove smrti nekoliko godina kasnije.
- ⁴⁷ Val Max 7 2, ext. 10.
- ⁴⁸ Hes WD,line39.
- ⁴⁹ Roisman, p. 477.
- ⁵⁰ Justin 8 1.
- ⁵¹ Dem 19 148.
- ⁵² Poly 2 38 2.
- ⁵³ Ibid, 16 8 6.
- ⁵⁴ Ibid., 16 53 3.
- ⁵⁵ Theo Phil FGrH 115 F 217.
- ⁵⁶ Ath 13 5576.
- ⁵⁷ Plut Mor 141b.
- ⁵⁸ Carney (2000), pp. 155-57.
- ⁵⁹ Pind frag. 76.
- ⁶⁰ Everitt, p. 379f.
- ⁶¹ Theo Hell frag 213.
- ⁶² Dem 12 23.
- ⁶³ Za svoj opis bitke oslanjao sam se na Hamonda (1959). Izvori su šturi i mnogo toga je nagađanje, ali Hamond je ubedljiv i suvisao.
- ⁶⁴ Poly 4 2 7. Vidi isti izvor za sledeću Filipovu primedbu.
- ⁶⁵ Pritchett, *passim*.
- ⁶⁶ Plut Pel 18 5.
- ⁶⁷ Plut Alex 9 4.

Treće poglavlje: „Bik je ovenčan.“

- ¹ Cic Nat 2 24.
- ² Plut Dem 20 3.
- ³ Diod 16 87 1-2.
- ⁴ Just 9 4 1-4.
- ⁵ Plut Mor 177c 4.
- ⁶ Polyb 5 10 4.
- ⁷ IG II² 5226.
- ⁸ „Opšti mir“ bila je često korišćena fraza u četvrtom veku pre nove ere, ideal prihvatatan više kršenjem nego poštovanjem.
- ⁹ IG II² 236.
- ¹⁰ Nameće se poređenje sa Severnoatlantskim savezom i SAD kao hege-
monom.
- ¹¹ Merritt, pp. 355—59.
- ¹² Potpuni tekst sporazuma nije sačuvan i ne znamo kakvo je tačno bilo
to pravo. Možda je Filip koristio svoju podrazumevanu vlast, a nije se
oslanjao na neki član sporazuma.
- ¹³ Isoc Phil 5 119ff.
- ¹⁴ Diod 16 91 2.
- ¹⁵ Plut Mor 177c.
- ¹⁶ Plut Alex 9 3—6, uglavnom o svađi i pomirenju.
- ¹⁷ Plut Alex 9 8.
- ¹⁸ Za ovu razboritu pretpostavku vidi Green, str. 90.
- ¹⁹ Just 11 11 3—5. Ovo je jedini izvor za ovaj događaj i treba mu pri-
stupiti oprezno. Ako je zapis istinit, događaj se sigurno odigrao po
odlasku majke i sina iz Pele.
- ²⁰ Plut Alex 9 8.
- ²¹ Green, p. 90f.
- ²² Dem 18 295.
- ²³ O Demaratomovom posredovanju vidi Plut Alex 9 i Plut Mor 179c 5.
- ²⁴ Za Pausanijinu priču vidi Diod 16 93—4 i Just 9 6—7.
- ²⁵ Plut Alex 10 1—5, jedini izvor za ovaj događaj. Neki komentatori
sumnjaju u istinitost ove priče jer im zvuči nemoguće, ali za to nema
razloga. Mora se prihvatiti da se ljudska bića ponekad ponašaju bu-
dalasto i nepostojano.
- ²⁶ Ibid, 10 3.
- ²⁷ Arrian 3 6 5.
- ²⁸ Paus 1 6 2.

- ²⁹ Ath 13 557c.
- ³⁰ Poly 8 60.
- ³¹ Diod 16 4—5.
- ³² Vidi vebsajt Ministarstva kulture Grčke. http://odysseus.culture.gr/h/3/eh3540.jsp?obj_id=2362.
- ³³ Plut Mor 844f.
- ³⁴ Diod 16 92 3.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Ibid., 92 5.
- ³⁷ Just 11 1.
- ³⁸ Stoneman, p. 57.
- ³⁹ Diod 17 2 2.
- ⁴⁰ Diod 17 5 1, o Atalovom kraju.
- ⁴¹ Diod 17 2 4—5.
- ⁴² Plut Mor 327c.
- ⁴³ Ova grobnica, uz još dve, otkrivena je i istraživana 1977. i 1978. U njoj su pronađeni ostaci sredovečnog muškarca. Posle dugogodišnjih kontroverzi pouzdano je utvrđeno da su to ostaci kralja Filipa na osnovu toga što se ukočeno sraslo koleno i rupa u njemu savršeno poklapaju s ubodnom ranom i poznatom hromošću Filipa Drugog. U drugoj odaji grobnice pronađeni su ostaci devojke stare oko osamnaest godina i malog deteta; to su vrlo verovatno ostaci Filipove poslednje supruge Kleopatre i njihove kćeri Evrope. Ne znamo da li je grobnica već bila sazidana u vreme Filipove smrti. Ako nije, onda je svakako prošlo neko vreme pre nego što su posmrtni ostaci u nju smešteni.
- ⁴⁴ Cic Rosc 84.
- ⁴⁵ Eur Med 288.
- ⁴⁶ Just 9 7, o Olimpijinim postupcima posle ubistva.
- ⁴⁷ Paus 8 7 7.
- ⁴⁸ Herod 8 105.
- ⁴⁹ Xen Cyr 7 5 59—60.
- ⁵⁰ Diod 17 5 3, za priču o Bagoju.
- ⁵¹ Diod 17 6 1.
- ⁵² Curt4 10 16.
- ⁵³ Renault, pp. 64—65.
- ⁵⁴ Plut Dem 14 2
- ⁵⁵ Aesch Ctes 160, i o Demostenovoj opštoj reakciji na Filipovu smrt.
- ⁵⁶ Hammond 1979, p. 691f.

Četvrto poglavlje: Vuk samotnjak

- ¹ Plut Alex 11 2.
- ² Plut Dem 21 1—2.
- ³ Aesch Ctes 160.
- ⁴ Diod 17 4 3.
- ⁵ Ibid., 17 4 7—8. Plut Dem 23 3.
- ⁶ Tod 177.
- ⁷ Vidi Diog Lae 6, passim, o Diogenu.
- ⁸ Diog Lae 6 44.
- ⁹ Ibid., 6 54.
- ¹⁰ Plut Alex 14 1—5 o čuvenom susretu Diogena i Aleksandra. Takođe Diog Lae 6.78 i 32.
- ¹¹ Za ovu analizu zahvalan sam Piteru Grinu. Green, str. 123.
- ¹² Arrian 1 4—6 11 o dunavskom pohodu.
- ¹³ U istorijsku istinitost susreta s Pitijom ponekad se sumnja, ali ovaj stav više se zasniva na stručnom poznavanju teme nego na dokazima.
- ¹⁴ Bosworth 1988 str. 29.
- ¹⁵ Ibid., 1 3 5. Takođe 2 3 1, 3 1 5, i 7 2 2.
- ¹⁶ Ar Nic Eth 8 3 6.
- ¹⁷ Arrian 1 5 3.
- ¹⁸ Ibid., 1 5 8—12, 6 1—8 o ovoj epizodi. Takođe Fuller, str. 223—26, i Hammond (1988), str. 39—48. Ja sam sledio Hamondovo tumačenje i opis bojnog polja.
- ¹⁹ Arrian 1 6 1—2.
- ²⁰ Izvori ovo ne spominju izričito, ali se može zaključiti na osnovu spominjanja katapulte.
- ²¹ Arrian 1 6 7—8.
- ²² Ibid., 1 12 7.
- ²³ Justin 11 2 9.
- ²⁴ Arrian 1 7 2.
- ²⁵ Vidi Hammond (1988), str. 62—64, o posledicama kršenja sporazuma.
- ²⁶ Plut Alex 11 3.
- ²⁷ Neki tvrde da je Kleopatra Filipu rodila i sina Karana, ali to je verovatno plod mašte.
- ²⁸ Paus 8 7 7.
- ²⁹ Plut Alex 10 4.
- ³⁰ Plut Erot 761d.
- ³¹ O zauzimanju Tebe postoje dve verzije, Diod 17 9 1-6 i Arijan 1 8 1-8. Prva je retorički koktel i bolje je osloniti se na drugu, mada ima smisla

stav da su se Aleksandar i Perdika dogovorili o planu napada kao što Diodor izveštava. Poreklo priče o Perdikinom preranom napadu pripisuje se njegovom ličnom neprijatelju Ptolemeju. No, to više liči na nepovoljan izveštaj o nečemu što se zaista desilo nego na izmišljotinu. Vidi Hammond (1980), str. 60–63 (ali vidi i Green, str. 529, n. 52).

³² Arrian 1 8 8.

³³ Isoc Plat, *passim*.

³⁴ Alex Rom 1 27.

³⁵ Pind Pyth 8.

³⁶ Arrian 1 9 10.

³⁷ Ar Anim 594 a–b.

³⁸ Plut Dem 23 6.

Peto poglavlje: Prva krv

Za posetu Troji glavni izvori su Plutarh (*Aleksandrov život*) i Arijan. Bitka kod Granika opisana je u Plutarh 16, Arijan 1 23-26 i Diodor 17 19-22.

¹ Il 2 702.

² Diod 17 17 2.

³ Strabo 13 1 25-26

⁴ Plut Alex 15 9.

⁵ Diod 17 16 3.

⁶ Hammond (1980).

⁷ Diod 17 16.

⁸ Vidi Hammond (1980), str. 67-68, Grin, str. 158, and Bosvort, str. 35-38. Drevni istoričari nisu od pomoći s brojevima. Ili nisu imali pristupa tačnim podacima ili su ih uvećavali da bi ostavili jači utisak. Brojevi navedeni ovde su najpreciznije pretpostavke.

⁹ Nije potpuno jasno da li prethodnicu treba dodati invazionoj vojsci da bi se dobio ukupan broj. No, drevni izvori nagoveštavaju da treba i ja se slažem.

¹⁰ Justin 11 6.

¹¹ Bodson, pp. 136-38.

¹² Ael 15 21.

¹³ Pliny 8 44.

¹⁴ Za ovaj deo dugujem zahvalnost Engelsu i Konoliju (1977) i (1998).

¹⁵ Ili 4 213-19.

-
- ¹⁶ Jackson, str. 68. Za medicinsku raspravu u ovim odeljcima zahvaljujem Džeksonu, *passim*. Većina informacija o drevnoj medicini potiče iz četvrtog veka nove ere ili kasnije, ali možemo pretpostaviti da se odnose i na Aleksandrovo vreme.
- ¹⁷ Ibid., p. 68.
- ¹⁸ Plut Alex 3 3.
- ¹⁹ Diod 17 16 2.
- ²⁰ Ibid.
- ²¹ Drevni izvori se ne slažu oko broja. Ja iznosim verovatnu procenu.
- ²² Arrian 1 12 9.
- ²³ Ibid, 7 9 6. Drevni istoričari često su u govore stavljali prikladna osećanja, a ne ono što je zaista bilo rečeno. No, slična činjenica pojavljuje se i u Curt 10 2 24. Arijanov izveštaj je prihvatljiv.
- ²⁴ Plut Alex 15 2—3.
- ²⁵ Green, 155—56.
- ²⁶ Do danas su opstala dva izveštaja o Bici na Graniku. Diodorov zapis (17 17-21) možemo slobodno zanemariti pošto je samo besednička konfekcija. On tvrdi da se Aleksandar nije borio onog dana kad je stigao na lice mesta, nego da je reku prešao sutradan u zoru, posle čega je usledila uobičajena bitka na predodređenom mestu. Osim nekih malobrojnih pojedinosti, zapis je beskoristan. Arijan (1 13-16) jeste mnogo objektivniji, ali ostavlja praznine. On kaže da je bitka počela odmah, ali ga ne zanima razvoj događaja u celini; saznajemo šta se dešavalo na desnom krilu, kojim je zapovedao Aleksandar, ali ne čujemo ništa o makedonskom levom krilu pod Parmenionovom komandom. Polijen (4 3 16) spominje pomeranje makedonskog desnog krila udesno, ali bez jasnog objašnjenja. Moja rekonstrukcija podrazumeva sledeće: 1) Persijanci nisu bili u bojnoj liniji i nisu imali vremena da u nju ubace grčku pešadiju. Za ovo nemam dokaza osim nedostatka uverljive druge mogućnosti; 2) posledica, ako ne i svrha pomeranja udesno bila je razvlačenje persijske linije kako bi se pripomoglo Aleksandrovom napadu i omogućilo Agrijanima i drugima da nasrnu na neprijateljski bok. Ovo je nagađanje, ali zasniva se na temeljnoj verovatnoći iako se ne spominje u manjkavim drevnim izvorima. Za dobar deo priče zaslužan je Badijan, str. 224-236.
- ²⁷ Reka danas izgleda uglavnom isto kao i u Aleksandrovo vreme i, sudeći po obližnjem starom rimskom mostu, nije značajnije menjala tok. Okružena je bujnim zelenilom koje sigurno nije postojalo u vreme bitke i možda je posledica modernog navodnjavanja.

- ²⁸ Za jedan od brojnih primera, vidi Green, p. 175.
- ²⁹ Arrian 1 13 3-5. Nema dobrog razloga da se ova priča odbaci kao što čine oni koji govore o kasnijoj navodnoj kampanji rušenja Parmenionovog ugleda.
- ³⁰ Sastav ovog udarnog odreda pomalo je nejasan. Tu je možda bila i pešadijska jedinica pod zapovedništvom Ptolemeja, Filipovog sina.
- ³¹ Diod 17 21 2.
- ³² Ibid.
- ³³ Arrian 1 15 4.
- ³⁴ Izvori ne kažu gotovo ništa o tome šta su Parmenion i njegovo levo krilo radili tokom bitke. Ja pretpostavljam da su čekali da ishod napada udarnog odreda i Aleksandrovog juriša postane jasan i da persijska konjica preko puta njih nije preduzimala ništa. Zatim su krenuli preko reke. Da se nešto izuzetno dogodilo na levom krilu, pretpostavljam da bismo to saznali.
- ³⁵ Plut Alex 16 7.
- ³⁶ Arrian 1 16 5.
- ³⁷ Ibid, 1 16 7.
- ³⁸ Oliver Kromvel francuskom kancelaru Pomponu de Belijevru, kako je rečeno kardinalu od Reca 1651. *Memoari kardinala od Reca* (London i Njujork, Neril i Bejker 1717?), str. 264.

Šesto poglavlje: Razvezivanje čvora

Glavni izvori su Arijan i ponekad nepouzđani Diodor, uz mali Justinov doprinos. Fuler pruža ubedljive izveštaje o opsadama.

- ¹ Odeljak o Gordijevom čvoru izveden je iz Arijana 2 3 1-8, Kurtija 3 1 14-18, Plutarhovog Aleksandrovog života 18 1-2 i Justina 11 7 3-16. Poatoje i druge verzije o Midinom usponu; ja sam uglavnom sledio Arijanovu.
- ² Ibid, 1 17 4.
- ³ Ibid, 1 17 12.
- ⁴ Strabo 14 1 22—3.
- ⁵ O Apelu uopšte, Pliny NH 35 79—97, 7 125, i Ael VH 2 3. Iako imamo mnogo opisa grčkih slika na drvetu, nijedna nije preživela nereda pred pad Rimskog carstva. No, otkrivene su neke zidne slike – na primer u makedonskim kraljevskim grobnicama u Vergini.

-
- ⁶ Pliny NH 35 50.
- ⁷ Za opsadu Mileta vidi Arrian 118 3— 119 11.
- ⁸ Za najpoznatiji zapis o padu Troje vidi Virg, *Aen*, knjiga 2. U ovom delu o opsadi oslanjao sam se na Konolija (1977), str. 50, 64-69.
- ⁹ Iznosilo se mišljenje da je drveni konj zapravo bio probojni ovan. To oruđe po svemu sudeći izmislili su Asirci, ali Grci ga verovatno nisu koristili pre petog veka pre nove ere – vidi Konoli (1981.), str. 276.
- ¹⁰ Cic Att 16 (1 16) 12.
- ¹¹ Connolly (1981.), p. 289.
- ¹² Vit 7 Intros, 14, 10 13 3—8.
- ¹³ Ar Meta 983 b6 8—11, 17—21.
- ¹⁴ Ar Meta 983b18.
- ¹⁵ Ibid, 1 19 2,
- ¹⁶ Diod 17 22 1.
- ¹⁷ Plut Mor 180a.
- ¹⁸ Za opsadu Halikarnasa vidi Arrian 1 20 2—23 6 i Dio 17 23 4—27. Za poluostrvo Bordum vidi Engels, pp. 34—35.
- ¹⁹ Za priču o Hekatomnidima vidi Hornblower, *passim*.
- ²⁰ Strabo 14 2 16 [656].
- ²¹ Plut Alex 22 7—10.
- ²² Za opis opsade vidi Fuller, str. 200—206.
- ²³ Arrian 1 21 3.
- ²⁴ Diod 17 26 7.
- ²⁵ Diodor 17 27 6 i Arijan 1 23 6 izveštavaju da je Aleksandar sranio Halikarnas sa zemljom. Ovo je malo verovatno ako je naredio da se prema građanima postupa dobro, a da se palikuće pogube. Možda je kralj uništio neke kuće da spreči širenje požara ili da načini mesta za opsadne sprave oko jedne citadele u koju se sklonio neprijatelj (druga je bila ostrvo).
- ²⁶ Diod 17 29 3.
- ²⁷ Curt 3 1 20.
- ²⁸ Arrian 1 25 5.
- ²⁹ Curt 8 1 36. Bio je to Kleit, a govorio je na pijanoj gozbi koju nije preživeo, prema Kurtijevim uverljivim rečima.
- ³⁰ Isoc 5 119—26.
- ³¹ Vidi pesmu Džona Milтона *Za leđi Margaret Lej*, stih 7.
- ³² Marsden, str. 4—5.

Sedmo poglavlje: Imperija uzvraća udarac

Glavni izvor je Arijan 12-13, uz anegdote iz Plutarha i potvrde iz Diodora 17 29-39. Najzad u igru ulazi i Kvint Kurtije 3 1-12. Za rekonstrukciju bitke kod Isa zahvalan sam Fuleru i Hamondu (1980). Polibijev napad na Kalistena dodao je korisne pojedinosti.

- ¹ Ovu čuvenu frazu izgovorio je Sveti Pavle, Dela Apostolska, 21:39.
- ² Arrian 2 4 7ff, Curt 3 5 1—15, 6 1—20, Diod 17 31 5—6, and Plut Alex 19 1—10. Pričalo se da je voda u koju je kralj zaronio bila čista, hladna i prozirna kao kristal. Moderni dokazi kažu da je bila topla, smeđa i troma.
- ³ Za ovaj opis uzroka Aleksandrove bolesti oslanjao sam se na Engelsa (juli 1978). Naučnici nisu jednoglasni; Grin (str. 220), na primer, iznosi mogućnost bronhijalne bolesti koja se zbog kupanja u reci brzo pretvorila u zapaljenje pluća. No, lokalni uslovi i zabeleženi simptomi ukazuju na malariju.
- ⁴ Bosworth, str.57.
- ⁵ Diod 17 30 1—2. Zapisi o Darijeva dva saveta mogu se naći u Diod 17 30 i Curt 3 8. Istorijska tačnost ovih epizoda je nepouzdana, ali teme rasprave su dovoljno stvarne.
- ⁶ Drevni izvori ne slažu se oko ovog broja. Arijan (2 8 8) i Plutarh (Alex 18 4) procenjuju da je persijskih vojnika bilo ukupno oko 600.000, dok Diodor (17 31 2) iznosi broj od 500.000, Justin (11 9 1) 400.000, a Kvint Kurtije (3 9 1—6) 119.000. Moderni naučnici smatraju ove brojeve malo verovatnima. Bilo bi teško hraniti više od 100.000 ljudi na datim prostorima. Nećemo mnogo pogrešiti ako pretpostavimo da u Bici kod Isa nije bilo više od 100.000 Darijevih vojnika, uključujući 11.000 konjanika, 10.000 persijskih Besmrtnika i 10.000 grčkih plaćenika.
- ⁷ Arrian 2 6 6.
- ⁸ Plut Alex 20 3.
- ⁹ Curt 3 8 6.
- ¹⁰ Ibid, 3 7 9—10.
- ¹¹ Arrian 2 5 4.
- ¹² Curt 3 8 15.
- ¹³ Poly 12 19 4.
- ¹⁴ Arrian 2 7 3—9.
- ¹⁵ Lokacija reke Pinar nije pouzdano utvrđena. Dva kandidata su današnje reke Pajas i Deli Čaj. Ja prihvatam Engelsa (1978.) koji je odabrao

Pajas. Pažljivim izračunavanjem utvrdio je da je Deli Čaj predaleko da bi makedonska vojska mogla da stigne do nje na vreme za bitku pre sumraka.

¹⁶ Curt 3 11 1.

¹⁷ Ibid., 3 3 15—16.

¹⁸ Engels (1978), p. 52.

¹⁹ Arrian 2 13 1.

²⁰ Fuller, p. 162.

²¹ Plut Mor 341c.

²² Diod 17 37 2.

²³ Arrian 2 11 8.

²⁴ Plut Alex 20 7.

²⁵ Ibid. 20 7—8.

²⁶ Ništa ne pobija ove priče i ja ih smatram istorijskim; no, moram da priznam da zvuče gotovo suviše dobro da bi bile tačne pošto oslikavaju stereotipnu persijsku „nemuževnost“ i Aleksandrovo savršeno ponašanje. Ako nisu istinite, onda su u skladu s makedonskim ponašanjem kako ga mi doživljavamo i s Aleksandrovom seksualnom hladnoćom.

²⁷ Arrian 2 12 4—6

²⁸ Ibid., 3 12 14.

²⁹ Ibid., 3 12 27.

³⁰ Plut Alex 21 1-7.

³¹ Curt 3 11 7.

³² Arrian 2 13 2-3.

³³ Just 11 9 6.

Osmo poglavlje: Besmrtni žudnje

Arian 2 16-24 i Curtius 4 2-4 vodiće nas kroz opsadu Tira, uz anegdote iz Olutarch, Alexander, 24. Fuller (str. 206-218) bio je od velike pomoći. O Aleksandrovoj poseti Sivi, Arrian 3 3 and 4, Curtius 4 7, Diodorus 17 48 2 to 51, i Justin 11 11.

¹ Vidi Curt 3 13 za zbirku Darijevog blaga.

² Plut Alex 24 3.

³ Naši izvori ne kažu jasno koje su tačno bile Parmenionove odgovornosti.

⁴ Ibid, 21 4.

⁵ Ibid, 21 7.

- ⁶ Ibid., 21 10.
- ⁷ Herod 5 18.
- ⁸ Plut Alex 21 11.
- ⁹ Za sledeće tri anegdote vidi Alex 22 1-4.
- ¹⁰ Arrian 2 14 3. Arijanovu verziju ovih pisama možda je sastavio on sam, kakvi su i zapisi govora u drevnim istorijama. Ona izražavaju ono što je autor smatrao prikladnim, ono što on misli da je trebalo da se kaže. Knjige Aleksandrove prepiske izdavane su u Starom veku, mnoga pisma su plod mašte, a u svakom slučaju sva su izgubljena. No, Aleksandrov odgovor Dariju, inteligentan, zajedljiv, ljutit i neposredan, ostavlja snažan utisak autentičnosti i ja ga kao takvog prihvatam.
- ¹¹ Plut Alex 29 4. Ovaj slavni razgovor između Aleksandra i Parmeniona možda se vodio posle Darijeve treće ponude mira, neposredno pre bitke kod Gaugamele (Diod 17 54 and Curt 4 10 18—34). Deluje malo verovatno da bi se Parmenion pobunio u tako kasnoj fazi, pa zato prihvatam Arijana.
- ¹² Arrian 2 14 8–9.
- ¹³ Diod 17 47 1—6, Curt 4 1 16—26, Plut Mor 340d, Justin 11 10 7—9. Nema potrebe odbaciti ovu bajku, ali ona možda skriva uobičajenu građansku borbu u kojoj demokrata preuzima vlast od aristokrate ili oligarha. Pojediniosti su zauvek izgubljene.
- ¹⁴ Poll 6 105.
- ¹⁵ Pliny 5 17 76.
- ¹⁶ Herod 2 44.
- ¹⁷ Ezek 27: 3-7.
- ¹⁸ Ibid, *passim*.
- ¹⁹ Ibid, 27:36.
- ²⁰ Curt 4 2 2.
- ²¹ Just 11 10 10.
- ²² Ibid, 4 2 5.
- ²³ Diod 17 40 3.
- ²⁴ Arrian 2 17 4.
- ²⁵ Curt 4 2 20.
- ²⁶ Justin 11 10 14; Diod 17 40 1.
- ²⁷ Plut Alex 24 6—8.
- ²⁸ Engels, str. 55—57.
- ²⁹ Plut Alex 24 12—13.
- ³⁰ *Iliad* 10 483—484.

-
- ³¹ Arrian 2 23 3.
- ³² Ibid, 2 24 3—4.
- ³³ Curt 4 4 15.
- ³⁴ Diod 17 46 4.
- ³⁵ Za ovu epizodu vidi Arrian 2 27 1—2 i Curt 4 6 17-30.
- ³⁶ Curt 4 6 19-20.
- ³⁷ FGrH 142 FS.
- ³⁸ Arijanovi i Kurtijevi zapisi ne poklapaju se u potpunosti, a Aleksandar teško da bi uspeo da podigne humku za dva meseca koliko je opsada trajala. Moja rekonstrukcija je prihvatljiva koliko je to moguće.
- ³⁹ Arrian 2 26 4, Curt 4 6 10-13.
- ⁴⁰ Za opis marša do Pelusijuma vidi Engels, str. 50.
- ⁴¹ Alex Rom 34.
- ⁴² Karnak F 377 (sobaXXIX) Beckerath, *Handbuch der agyptischen Königsnamen* (1999), str. 232-33.
- ⁴³ Pijedestal iz Aleksandrovog hrama u oazi Baharija. Vidi Bosch-Pucche, *The Egyptian Royal Titulary of Alexander*, JEA, 99, 138-39.
- ⁴⁴ Plut Mor 329b.
- ⁴⁵ Curt 4 8 7-8. Aristobul kaže da se Aleksandar vratio iz Sive putem kojim je i došao, dok Ptolemej tvrdi da je prešao pustinju kako bi ponovo posetio Memfis (Arrian 3 4 5). Ova druga verzija je prihvatljivija (vidi Engels, str. 62-63), ali Aleksandar je možda ponovo bio u Memfisu pošto je osnovao Aleksandriju. Hektor je umro ili tokom puta na sever pre pustolovine u Sivi ili posle, kao što Kurtije kaže.
- ⁴⁶ Od 4 354-59.
- ⁴⁷ Justin 11 11 2-4.
- ⁴⁸ Curt 4 7 8.
- ⁴⁹ Za putovanje u Sivu vidi Engels, str. 62-63.
- ⁵⁰ Kao što se sto pomera tokom spiritističke seanse.
- ⁵¹ Ruševine hrama i dalje postoje. Iskopao ih je Ahmed Fakri sredinom XX veka; vidi njegovu knjigu *Siwa Oasis* (Cairo: American University in Cairo Press, 1990).
- ⁵² Plut Mor 180d.
- ⁵³ Arrian 3 4 5.
- ⁵⁴ Curt 6 10 26-27.
- ⁵⁵ Ibid., 6 11 24.
- ⁵⁶ Arrian 3 15.

Deveto poglavlje: U Domu kamile

Glavni izvori za bitku kod Gaugamele su Arijan 3 1-15 i Kurtije, uz modernu podršku Marsdenove vrhunske monografije i Fulera (str. 13–180). Plutarhov *Aleksandrov život* 31-34 pridodaje boju. Neki dokazi su zbrkani ili pogrešni, ali moguće je sastaviti uverljivu i verovatnu priču. Ne znamo šta se tačno dogodilo, ali znamo dovoljno da kažemo šta je moglo da se dogodi.

¹ Plut Alex 316.

² Ili 29. septembra, ako su u pravu naučnici koji tvrde da se bitka vodila 30. septembra, a ne 1. oktobra kao što se obično veruje.

³ Plut Alex 31 10.

⁴ Ibid., 31 12.

⁵ Kurtije i Arijan ne kažu to otvoreno, ali Aleksandar je bio na ivici da izgubi hrabrost. Pretpostavljam da je prestao da brine tek kad je osmislio svoj izuzetni plan bitke.

⁶ Za njegove umetničke festivale vidi Plut Alex 29.

⁷ Plut Mor 511a.

⁸ Za ovu epizodu vidi Jacoby FGrH 135 F2 i Aesch Ctes 162.

⁹ Green, str.281.

¹⁰ Za Aleksandrov marš od Tira do Gaugamele vidi Engels, str. 64-70.

¹¹ Ibid, p. 66.

¹² Arrian 3 7 5 and Curtius 4 9 18—21 pogrešno opisuju Tigar u septembru kao duboko i brzu reku.

¹³ Činjenicu i datum pomračenja izračunali su i moderni stručnjaci i Vavilonci. (vidi, na primer, Bert van der Spek, "Darius III, Alexander the Great and Babylonian Scholarship," *Achaemenid History*, vol. 13 (2003), str. 289-346).

¹⁴ 2 9th ahu tablet of Enuma Anu Enlil; obv. 59-61.

¹⁵ Ibid. An inexplicably accurate prophecy, as we shall see later.

¹⁶ Curt 4 10 18-34.

¹⁷ Plut Alex 30 1.

¹⁸ Nije sasvim jasno šta je to značilo. Prema zoroastrijanskoj tradiciji mrtva tela su zagađivači i ne treba ih zakopavati u zemlju. Izlagala su se na visoke kule gde su se raspadala i ključale su ih ptice. Kostu su se zatim sakupljale i čuvale. Ahemenidski kraljevi sahranjivani su u grobnicama u stenama; osnivač dinastije, Kir Veliki, sahranjen je u malom kamenom mauzoleju.

-
- ¹⁹ Diodor 17 54 1-6 i Kurtije 4 11 smeštaju ovo pre spomena Statirine smrti, ali Justin 11 12 7-16 piše da je bilo posle. Kao kasnijem izvoru, Justinu se obično ne daje prednost, ali ovaj slučaj je izuzetak. Ponuda je bila suviše blizu bitke da bi bila uverljiva. Bila je toliko velikodušna da je psihološki prihvatljivije smatrati je posledicom žalosti Velikog kralja i zahvalnosti Aleksandru na držanju punom poštovanja. No, to je samo sitna pojednost. Vidi Green, str. 287.
- ²⁰ Darijev predlog podseća na Sporazum iz Troa, prema kom se pobednički engleski kralj Henri Peti oženio kćeri francuskog kralja i postao njegov naslednik.
- ²¹ Diod 17 54 5.
- ²² Uzeo sam broj makedonskih boraca od Marsdena (*passim*). Drugi moderni naučnici nude slične procene.
- ²³ Plut Alex 32 8-11.
- ²⁴ Aleksandrova nebriga za sopstvenu bezbednost najavljivala je slično ponašanje admirala Nelsona koji je u Bici kod Trafalgara nosio sva svoja odlikovanja.
- ²⁵ Plut Alex 33 1.
- ²⁶ Neki moderni stručnjaci smatraju da su plaćenici bili na konjima, To je greška.
- ²⁷ Xen Hip 5 13, 8 19.
- ²⁸ Ne znamo šta se dogodilo s ostalim bornim kolima, ali verovatno su doživela istu sudbinu kao i ona koja su napala Pratioce.
- ²⁹ Arrian 3 14 2.
- ³⁰ Diod 17 59 5. Književni izvori opisuju dva odvojena događaja – galop oko makedonskog krila ka logoru da bi se oslobodile carske dame i provalu persijske i indijske konjice kroz procep u falangi do prostora za prtljag. Nije sasvim jasno ko je gde bio, ali nema razloga da se ovi događaji stapaju, kao što neki rade.
- ³¹ Ibid., 59 7; Curt 4 15 10—11.
- ³² Curt 4 15 11.
- ³³ Fuller, p. 176.
- ³⁴ Arrian 3 14 6.
- ³⁵ Ja pratim Marsdena, str 61-62.
- ³⁶ Arrian 3 15 2.
- ³⁷ Arrian 3 15 6.
- ³⁸ Oxy XV 1798.
- ³⁹ Plut Alex 24 1.

Deseto poglavlje: „Više od hrabrosti“

- ¹ Kristofer Marlou, *Tamerlan Veliki, Prvi deo*, II čin, 5. prizor: „Zar nije više od hrabrosti biti kralj/I jahati u trijumfu kroz Persepolis?“
- ² Plut Alex 34 1.
- ³ Curt 5 1 11.
- ⁴ Za dolazak u Vavilon vidi Curt 5 1 17—23.
- ⁵ Arr 3 16 4. No, Herodot ga je u petom veku, posle Kserksa, video netaknutog (1 181-182).
- ⁶ Ar Cael 2 12.
- ⁷ Curt 5 1 36—38. Teško je razlučiti činjenice od mašte u Kurtijevim i Herodotovim zapisima, ali nema dokaza koji ih opovrgavaju.
- ⁸ Herod 1 198 2—4.
- ⁹ Vidi Engels, str. 71—72 za promenu u snabdevanju Aleksandrove vojske.
- ¹⁰ Curt 5 1 40, Arrian 3 16 10.
- ¹¹ Sledim nagoveštaj Badijana, str. 153-173.
- ¹² Aesch Ctes 165.
- ¹³ Diod 17 62 1—4, Curt 6 1—21.
- ¹⁴ Curt 6 1 13.
- ¹⁵ Plut Age 15 4.
- ¹⁶ GHI, pp. 36—37.
- ¹⁷ Plut Mor 818b—c.
- ¹⁸ Plut Alex 35 2; za događaj s naftom vidi čitavo poglavlje.
- ¹⁹ *Persians: Masters of Empire (Lost Civilizations)*, ed. Brown, Dale, Time Life (UK); Fairfax, Virginia, and New York, 1996, pp. 7—8.
- ²⁰ Diod 17 66 1.
- ²¹ Ibid, 17 65 5.
- ²² Poly 4 3.
- ²³ Ath 12 514 6f.
- ²⁴ Diod 19 48 6.
- ²⁵ Diod 17 66 3—6.
- ²⁶ Curt 5 2.
- ²⁷ Plut Mor 329d.
- ²⁸ Curt 5 2 12.
- ²⁹ Diod 17 67 1.
- ³⁰ Arrian 3 18 1—9, Curt 5 31-3-4, i Diod 17 67—68. No, njihovi zapisi međusobno se donekle razlikuju, pa je najpametnije slediti Arijana.
- ³¹ Herod 9 122.

- ³² Arrian 3 17 2.
- ³³ Ili možda pastire iz okoline (što pak sumnjivo podseća na pastira koji je pokazao Kserksu kako da zaobide grčke položaje kod Termopila), Diod 17 68 5 i Plut Alex 37 1.
- ³⁴ Mogla bi se izvući labava poređenja s Brazilijom, Islamabadom i Nejpjdom, blistavom novom prestonicom Mjanmara.
- ³⁵ Xpf (Harem inscription), Achaemenid Royal Inscriptions. Vidi <https://www.livius.org/sources/content/achaemenid-royal-inscriptions/xpf/>
- ³⁶ Plut Alex 37 5.
- ³⁷ Ibid, 37 3.
- ³⁸ Ibid.
- ³⁹ Diod 17 b72 1.
- ⁴⁰ Curt 5 6 1.
- ⁴¹ Arrian 3 18 11.
- ⁴² Za ovaj odeljak vidi Briant, str. 865.
- ⁴³ Plut Alex 38, Curt 5 7 11.

Jedanaesto poglavlje: Izdaja!

Arijan i Kurtije, uz malu Plutarhovu pomoć, glavni su izvori kao i obično. Kurtijev zapis o izdaji i smrti Darija Trećeg je politički i psihološki ubedljiv.

- ¹ Engels, *passim*, citira moderne izvore (iz XIX i s početka XX veka) koji potvrđuju Kurtijeve opise iako su pomalo preopširni. Engels piše: „Teško je ne diviti se Kurtijevom izuzetnom geografskom poznavanju Aleksandarove putanje (str. 84).
- ² Zbirke Aleksandrovih pisama, kao što smo već napomenuli, objavljene su posle njegove smrti. Nažalost, pojavile su se i izmišljene antologije. Moramo da verujemo oštroumlju drevnih pisaca – naročito Plutarha i Arijana. Gotovo da nema sačuvanih čitavih originalnih pisama, pa moramo da se snalazimo s odlomcima.
- ³ Plut Alex 421.
- ⁴ GHI 17 136.
- ⁵ Ath 14 359f.
- ⁶ Diod 17 114 3.
- ⁷ Plut Alex 39 5. Za anegdote o pismima u ovom odeljku vidi Ibid, 41—42.

- ⁸ Curt 5 9 1. Možda su ove reči plod Kurtijeve mašte, ali osećanja su tačna.
- ⁹ Ibid, 5 9 2.
- ¹⁰ Ibid, 5 9 4.
- ¹¹ Herod 1 98—99.
- ¹² Plut Alex 39 1.
- ¹³ Ibid, 39 7.
- ¹⁴ Za Leonatove skupe sklonosti, vidi Ibid, 40 1, i Arrian Succ 12.
- ¹⁵ Plut Alex 40 3.
- ¹⁶ Ibid, 41 1.
- ¹⁷ Kasnije je postao deo Puta svile
- ¹⁸ Arrian 3 20 7.
- ¹⁹ Curt 5 12 19.
- ²⁰ Plut Alex 43 4. Plutarh je Dariju dodelio oprostajni govor koji možemo slobodno da zanemarimo, ali priča o kraljevim poslednjim danima, o zaverenicima obuzetim grižom savesti i o grozničavom Aleksandru ima u sebi nered istine. Diodor neubedljivo tvrdi da su se dva kralja srela i razgovarala – Diodorus 17 73.
- ²¹ Ovu procenu Darija dugujem Badijanu, str. 457ff.
- ²² Arrian 3 22 2.
- ²³ Plut Alex 47 9—11 i Plut Mor 181D.
- ²⁴ Ibid, 6 2 15—16. Arijan ne spominje ovaj događaj, ali njegovi glavni izvori skloni su da omalovaže nezadovoljstvo Aleksandrom.
- ²⁵ Ibid, 6 3. Kao što je bilo uobičajeno kod drevnih istoričara, Arijan u govoru verovatno iznosi oko što je trebalo da se kaže, a ne ono što je rečeno. No, Kurtijeva verzija, uz Plutarhovu pomoć, prihvatljiva je.
- ²⁶ Plut Alex 47 1.
- ²⁷ Ibid, 47 3.
- ²⁸ Just 12 3 11—4 6.
- ²⁹ Ibid, 12 4 10.
- ³⁰ Glavni izvori za aferu s Filotom su Curt, 6 7—11, Arrian 3 26—27, i Plut Alex 48—49.
- ³¹ Diod 17 79 1.
- ³² Prema Plut Alex 49 4, Cebalin je rekao Filoti samo da je reč o nečemu veoma važnom i nije spomenuo zaveru. Ako je tako, onda je neshvatljivo da Filota nije zatražio detaljnija obaveštenja i činjenice pre nego što kaže Aleksandru šta se dešava.
- ³³ Plutarh kaže da je Dimno ubijen odupirući se hapšenju – Plut Alex 49 7.

-
- ³⁴ Curt 6 7 33.
³⁵ Ibid, 48 3.
³⁶ Curt 7 1 11.
³⁷ Plut Alex 48 4.
³⁸ Plut Mor 339e—f.
³⁹ Curt 7 1 12.
⁴⁰ Curt 6 8 9.
⁴¹ Na primer, Badian, str. 427-30.
⁴² Curt 6 10 16.
⁴³ Plut Alex 49 11.
⁴⁴ Curt 6 11 14.
⁴⁵ Ibid. 6 11 16.
⁴⁶ Ibid, 6 11 29.
⁴⁷ Prema Arijanu, 3 26 3, ubijeni su kopljima, ali kamenovanje je bilo tradicionalna kazna.
⁴⁸ Arrian 3 26 4.
⁴⁹ Diod 17 80 2; Curt 7 1 5—9.
⁵⁰ Curt 7 1 8.
⁵¹ For a slightly different version, see Curt 7 2 1-7.
⁵² Polyb 8 10 8-9.
⁵³ Arrian 3 27 4.
⁵⁴ Curt 7 2 36-38; Diod 17 80 4.
⁵⁵ Plut Mor 183f.

Dvanaesto poglavlje: Beskrajni rat

Glavni izvori su Arijan i Kurtije, uz malo Plutarha, kao i obično. Fuller pomaže da se raspetljaju godine gerilskog rata. Za Aleksandrova putovanja najvažniji je Engels.

- ¹ Plut Alex 47 1.
² Kurtijev opis, u 6 4 20—22, nije izmišljotina i potvrdila su ga moderna posmatranja – vidi Engels, str. 84.
³ Curt 6 5 23.
⁴ Chugg, p. 147.
⁵ Za topliju priču o Bagoju, vidi roman *Persijski dečak* Mari Reno.
⁶ Curt 6 5 11.
⁷ Diod 17 76 4.

-
- ⁸ Plut Alex 44 4.
- ⁹ Neki drevni pisci beleže da je otprilike u to vreme Aleksandrov logor posetila potpuno izmišljena Talestris, kraljica Amazonki, s tri stotine ratnica. Plutarh (Alex 46) nije verovao u tu priču, a ne verujem ni ja.
- ¹⁰ Plut Mor 341b.
- ¹¹ Engels, str. 87ff, poistovećuje ovaj persijski „Gibraltar“ s Kalad i Nadirijem.
- ¹² Na nesreću, drevni izvori ne obrađuju ovaj činilac neposredno i mnoge pojedinosti nedostaju.
- ¹³ Mao Cedung, *O gerilskom ratovanju*, poglavlje 6: *Politički problemi gerilskog rata*.
- ¹⁴ See Engels, pp. 91—92.
- ¹⁵ Curt 7 4 36—37.
- ¹⁶ Današnji Kandahar.
- ¹⁷ Kurtijev opis potvrđuju i moderni izvori, vidi Engels, str. 94.
- ¹⁸ Curt 7 3 13.
- ¹⁹ Diod 17 83 1.
- ²⁰ Diod 17 83 2. Ovaj garnizonski grad bio je blizu Kabula.
- ²¹ Arrian 3 28 9.
- ²² Pojedinosti drevnih zapisa međusobno se razlikuju; moj izbor je 3 29 6-7-3 30 1-5 i 4 7 3-4.
- ²³ Posle Aleksandrove smrti Ptolemej je postao egipatski faraon i zasnovao je dinastiju koja se ugasila s Kleopatrom Sedmom u prvom veku nove ere.
- ²⁴ Metz 2.
- ²⁵ Metz 14.
- ²⁶ Arrian 4 7 4.
- ²⁷ Curt 7 5 28-35. Neki tvrde da se to uopšte nije dogodilo. No, opšti obris priče deluje dovoljno ubedljivo. Vidi N. G. L. Hammond, “The Branchidae at Didyma and in Sogdiana,” *The Classical Quarterly*, vol. 48, no. 2 (1998), str. 339—44; i H. W. Parke, “Massacre of the Branchidae,” *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 105 (1985), str. 59—68.
- ²⁸ Curt 7 5 33.
- ²⁹ Arrian 4 4 3.
- ³⁰ Arijanov izveštaj je nejasan. Fuller, str. 239ff, iznosi uverljivu rekonstrukciju.
- ³¹ Fuller, p. 241.
- ³² Moja verzija prati Arijana 4 5 2—9. Kurtije 7 9 10—13 priča drugačiju priču o zasedi. Ishod je isti.

- ³³ Curt 7 10 12.
- ³⁴ Arrian 4 15 6.
- ³⁵ Ibid, 4 16 3.
- ³⁶ Curt 8 1 13—14.
- ³⁷ Plut Alex 50 3. Tri glavna izvora (Plutarh, *Aleksandrov život* 50—52, Arijan 4 8—9ff, and Kutrije 8 1 22ff) načelno su slični, ali se razlikuju u pojedinostima. Spominju zle drame, pogrešne žrtve i ljutite bogove, što deluje kao pokušaj da se sudbina, a ne Aleksandar, okriivi za ono što se dogodilo tog dana. Te pojedinosti sam zanemario i iznosim, nadam se, razuman spoj.
- ³⁸ Eur Androm ll. 695ff. Vidi dole za dalje stihove.
- ³⁹ Arrian 4 9 4.
- ⁴⁰ Plut Alex 52 5.
- ⁴¹ Ath 120d—e.
- ⁴² Arrian 7 8 3.
- ⁴³ Plut Alex 47 9.
- ⁴⁴ Curt 5 7 1.
- ⁴⁵ Plut Alex 23 1.
- ⁴⁶ Curt 8 3 1ff.
- ⁴⁷ Arrian 4 18 5.
- ⁴⁸ Curt 7 11 1. Kurtije procenjuje da ih je bilo trideset hiljada, što deluje preterano.
- ⁴⁹ Arrian 4 19 1—3.
- ⁵⁰ Arrian 4 19 5—20 3 i Curtius 8 4 23—30 ne slažu se u priči o Roksani. Arijan kaže da su se sreli posle opsade Sogdijske stene. Iako piše da se kralj ponašao učtivo, verovatno ju je odabrao kao pobednički seksualni plen. Kurtije tvrdi da su se upoznali na gozbi posle opsade Horijenske stene nešto kasnije. Ja se držim Arijana zbog uverljivih pojedinosti, ali ne vidim razloga da u potpunosti odbacim Kurtijevu gozbu.
- ⁵¹ Curt 8 4 26.
- ⁵² Ibid, 8 4 22.
- ⁵³ Plut Alex 47 5—6, Arrian 7 6 1.

Trinaesto poglavlje: Put za Indiju

- ¹ Herod 1 134.
- ² Kurtije i Arijan pišu o gozbi opisanoj ovde, kao i o javnom skupu na kom su održani pažljivo pripremljeni govori za i protiv. Aleksandru

nije trebalo dva puta reći da će pokušaj uvođenja proskineze propasti, a skup je verovatno izmišljen da bi se omogućilo iznošenje beseda.

³ Pind Nem 6 1—5.

⁴ Curt 8 8 15.

⁵ Plut Alex 28, navodeći *Ilijadu*, Peto pevanje, stih 340.

⁶ Plut Alex 28 1.

⁷ Ibid.

⁸ Curt 8 6 17.

⁹ Curt 8 7 1.

¹⁰ Curt 8 8 13.

¹¹ Plut Alex 55 5—6.

¹² Ibid, 55 7.

¹³ Ibid, 55 9; Arrian 4 14 3; Plut Sulla 36; Suda K 240.

¹⁴ Bajke o Indiji mogu se naći u Herodotus 3 98-106.

¹⁵ Grci su bili sinkretisti i poistovećivali su tuđe bogove sa svojim. Nije nemoguće da su propagandisti kao što je Aristander izmišljali veze u propagandne svrhe.

¹⁶ Herod 3 94.

¹⁷ Curt 8 9 23-26.

¹⁸ Herod 4 44.

¹⁹ Curt 8 5 4, takođe i o broju od 120.000 vojnika.

²⁰ Vidi Heckel (2008), str. 160-61.

²¹ Curt 8 5 1.

²² Taksil je bilo kraljevsko, a ne lično ime, a usvojio ga je i njegov sin i naslednik.

²³ Plut Alex 59 3.

²⁴ Curt 8 12 17-18.

²⁵ Arrian 4 23 3.

²⁶ Curt 8 10 28-29.

²⁷ Ibid, 8 10 35—36.

²⁸ Fuller, p. 126, n. 2.

²⁹ Vidi Stein, poglavlja 19 i 20, za ovaj odeljak. On ubedljivo tvrdi da je Aornos današnji Pir-Sar.

³⁰ Arrian 4 29 7 izveštava da su Makedonci napravili rampu, ali za to bi trebalo previše vremena. Sigurno je reč o nekoj vrsti mosta.

³¹ Arrian 4 30 4.

³² Plut Mor 181d.

³³ Nema razloga da se porekne istorijska istinitost ovog događaja, ali deluje kao da je Aleksandar bio obmanut.

-
- ³⁴ Žene se u izvorima ne spominju, ali znamo da su učestvovalе u sličnim orgijama – vidi Euripidove *Bahantkinje*, komad premijerno izveden u Peli.
- ³⁵ Hom Hymns 26.
- ³⁶ Arrian 5 2 7.
- ³⁷ Drevni izvori o bici kod Hidaspa su nepotpuni. Najbolji je Arijan (5 8 4 – 5 19 3). Oslanjao sam se na Fulera – s tim što smatram da je Koin poveo konjicu na Porovo levo krilo iza njegove pešadije, a ne ispred. Vidi Green, str. 397. i napomenu na strani 544.
- ³⁸ Curt8 13 7.
- ³⁹ Za drugačije procene vidi Arrian 5 15 4; Diod 17 87 2; Curt 8 13 6.
- ⁴⁰ Arrian 5 9 3.
- ⁴¹ Ibid, 5 11 4. Ovo je možda navod iz kraljeve pismene zapovesti.
- ⁴² Arijan 5 15 5 spominje dvesta slonova, što nagoveštava front od šest kilometara. Kurtije iznosi broj od samo osamdeset pet slonova, a Polianej kaže da je razmak između njih iznosio trinaest metara, što bi značilo da je front bio dug svega jedan kilometar. Makedonska falanga od šest hiljada ljudi imala je front od sedamsto pedeset metara.
- ⁴³ Diod 17 87 5
- ⁴⁴ Pažljivi čitalac zapitaće se šta je bilo s kolima na Porovom desnom krilu. Naši izvori ne kažu ništa. Moramo pretpostaviti da ih je Koin jednostavno razbacao. Nije verovatno da su ta glomazna vozila pratila konjicu sve do Porovog levog krila.
- ⁴⁵ Arrian 5 17 5—6.
- ⁴⁶ Arijanov zapis ovde je nejasan. Ne vidi se kako je makedonska konjica mogla da opkoli Porovu dugačku pešadijsku bojnu liniju. No, uništenje indijske konjice odlučilo je ishod bitke.
- ⁴⁷ Arrian 5 18 3. Kao i obično, brojevi u izvorima se ne poklapaju. Diodor 17 89 3 kaže da su Makedonci izgubili dvesta osamdeset konjanika i više od sedamsto pešadinaca.
- ⁴⁸ Ibid, 5 19 1—3.
- ⁴⁹ Ibid, 5 24 5.
- ⁵⁰ Poly 4 3 30.
- ⁵¹ Diod 17 93 2.
- ⁵² Ovaj odeljak zasnovao sam na raspravi u Heckel, str. 120-25.
- ⁵³ Diod 17 94 4.
- ⁵⁴ Arijan i Kurtije smislili su svoje verzije kraljevog i Koinovog govora. To nisu zapisi onoga što su zaista rekli, nego odražavaju ono što su

autori smatrali da je moglo ili trebalo da se kaže. No, spominju važne teme i stanje govornika, pa ih вреди navesti.

⁵⁵ Curt 9 2 31.

⁵⁶ Arrian 5 27 7.

Četrnaesto poglavlje: Pokaži mi put do kuće

Glavni izvori su Arijan, uključujući i njegovu *Indiku*, i Kurtije.

¹ Arrian 6 2 4. Arijan pobija samog sebe, pošto u Indiki procenjuje da je brodova bilo svega osam stotina. Razlika može da znači da su prvom prilikom ubrojani i indijski brodovi. Diod 17 94 5 and Curt 9 3 22 iznose broj od hiljadu brodova.

² Ibid, 6 2 3.

³ Arrian 6 3 3-4. Čitaoci će se možda prisetiti Tukididovog opisa (6 30-32) polaska atinske flote za Siciliju 425. godine pre nove ere. To je možda poslužilo Arijanu kao uzor.

⁴ Arrian 6 5 2.

⁵ Ibid. 6 5 2-3.

⁶ Plut Alex 47 11-12, uključujući i zakletvu navedenu niže.

⁷ Za sukob s Malijanima vidi Arrian 6 8-11; Diodorus 17 98-99; Plut Alex 63; Curt 9 4 26-9 5 18.

⁸ Arrian 6 10 1.

⁹ Curtius 9 5 pripisuje vađenje strele veštom vidaru Kritobulu.

¹⁰ Ibid, 6 11 1. Arijan kaže da je operaciju izveo ili Perdika ili lekar s Kosa, Kritodem ili Kritobul (vidi i Curt 9 5 25). Deluje neznatno verovatnije da je Perdika izvadio strelu na licu mesta, ne čekajući dolazak lekara.

¹¹ Renault, p. 187. Iskoristio sam ovu analizu.

¹² Ibid, 6 13 4.

¹³ Ibid, 6 18 5.

¹⁴ Engels, str. 110—118, daleko je najpouzdaniji tumač ove zagonetne i zlosrećne epizode Aleksandrove karijere.

¹⁵ *Encyclopedia Britannica* (izd. 1911), tom. TK TK, str 452.

¹⁶ Vidi npr. Heckel (2008), str. 162—63, ili *contra* Engels, Appendix 5.

¹⁷ Diod 17 105 7.

¹⁸ Arrian 6 23 3.

¹⁹ Arrian 6 24 4.

²⁰ Ibid, 6 25 3.

²¹ Ibid, 6 26 1—3.

-
- ²² Ibid, 6 26 3/.
- ²³ Ibid, 66 7.
- ²⁴ Ibid., 66 2.
- ²⁵ Ibid.
- ²⁶ Arrian 6 28 1—2; Curt 9 10 24—29. Arijan i neki moderni historičari ne veruju u ovu priču. Čini se da za to nemaju dobrog razloga.
- ²⁷ Plut Alex 67 1—3.
- ²⁸ Arr Ind 34 7.
- ²⁹ Ibid, 35 6—7.
- ³⁰ Plut Alex 67 7—8.
- ³¹ Ova rasprava u Etionovoj slici zasniva se na Chugg, str. 80—81, i njegovoj oštroumnoj identifikaciji Bagoja.
- ³² Lucian Herod 4 7. Opis je toliko podroban da je renesansni slikar Đovani Antonio Baci, poznat kao Il Sodoma, naslikao verziju koja se ne može suviše razlikovati od originala.
- ³³ Arrian 6 29 8.
- ³⁴ Curt 10 1 30—39. Kurtije daje sve od sebe da ocrni Bagoja i prikaže Orksina nedužnim. Trudi se previše i time izaziva upravo suprotan utisak. Arrian 6 29 9-11—30 2 daje nam pouzdaniji zapis. Iako nije otvoreno rečeno, jasno je da je Orksin opljačkao Kirov grob.
- ³⁵ Za oštriju osudu čistke satrapa u daljim odeljcima vidi Badian str. 58—95, “Harpalus.” Badijan poredi nejasnu Koinovu sudbinu (str. 62) s prinudnim samoubistvom feldmaršala Romela u II svetskom ratu. Taj sud zasniva se isključivo na pretpostavci.
- ³⁶ Plut Alex 68 4.
- ³⁷ Curt 10 1 2—3.
- ³⁸ Arrian 6 27 5.
- ³⁹ Diod 17 106 3.
- ⁴⁰ Ibid, 18 8 4.
- ⁴¹ Arrian 7 4 3.
- ⁴² Curt 10 1 42.
- ⁴³ Ath 12 539d—f.
- ⁴⁴ Ibid, 595a—c.
- ⁴⁵ Plut Dem 25 5.
- ⁴⁶ Vidi Arrian 6 16 5; 6 17 1—2; 7 5—6; 7 2—4.
- ⁴⁷ Plut Alex 65 6—8.
- ⁴⁸ Za Kalanovo samoubistvo vidi Arrian 7 3 1—6; Plut Alex 69 6-9; Diod 17 107 1-6.
- ⁴⁹ Plut Alex 69 7.

⁵⁰ Plut Mor 329 c-d.

⁵¹ Ibid, 538b-f; Arrian 7 4-8; Plut Alex 70 3. Har i Arijan nisu potpuno jasni; moja rekonstrukcija masovnog venčanja zasniva se na izvorima.

⁵² Arrian 7 6 5.

⁵³ Za pobunu u Opisu vidi Arrian 7 8-12; Curt 10 2 12-4; Dios 17 109 2.

⁵⁴ Arrian 7 8 3.

⁵⁵ Ibid, 7 11 7.

⁵⁶ Schachermeyr, str. 232.

⁵⁷ Arrian 7 12 6.

⁵⁸ Plut Alex 39 13.

⁵⁹ Plut Mor 180E.

⁶⁰ Arrian 7 12 7.

Petnaesto poglavlje: Prema kraju

Arijan i Plutarh su najvažniji tekstovi o kraju Aleksandrove vladavine. Koristio sam i *Aleksandridu* i *Liber de morte*, obično nepouzdanе izvore koji ipak sadrže važne i po svemu sudeći tačne pojedinosti.

¹ Ael VH 3 23. Kraljevski dnevnik je izgubljen, ali neki citati (ili parafraze) pojavljuju se u književnim izvorima.

² Vidi Chugg, pp. 111-12.

³ Arrian 7 16 8.

⁴ Plut Alex 72 2.

⁵ Just 12 12 12 i Diod 17 115 5 spominju dvanaest hiljada talenata; Plut Alex 72 3 i Arrian 7:14.8, deset hiljada.

⁶ Diod 17 115 1—2. U nekim izvorima mešaju se pogrebna lomača i pogrebni spomenik. Moja pretpostavka jeste da je kralj želeo lomaču na kojoj bi se kremirali Hefestionovi posmrtni ostaci. Arheolog Robert Koldvej otkrio je moguće mesto lomače i izgorelu platformu ispod gomile razbijenih opeka. Vidi R. Koldewey, *The Excavations at Babylon* (London: Macmillan, 1914), str. 310—11.

⁷ Diod 17 114 4.

⁸ Plut Alex 72 4 i *Ilijada* 23 175ff.

⁹ Citat iz zbirke pisama pogrešno pripisivane Diogenu i objavljene verovatno u I veku nove ere.

¹⁰ Curtius 3 12 16.

¹¹ Arrian 7 23 8.

-
- ¹² Ath 12 537g—f. Ovo je citat Efipa, pisca iz tog vremena i autora dela *Smrt Aleksandra i Hefestiona*.
- ¹³ Arrian 7 23 2.
- ¹⁴ Hyp Fun 21.
- ¹⁵ Hyp Dem 7.
- ¹⁶ Plut Mor 219e—f.
- ¹⁷ Arrian 7 15 1—5.
- ¹⁸ Pliny 3 57.
- ¹⁹ Arrian 7 15 4—5.
- ²⁰ Diod 18 4 4—6. Diodor donosi dugački spisak Aleksandrovih velikih projekata u koji neki sumnjaju. Čini se da nema dobrog razloga sumnjati u autentičnost Diodorovog spiska pošto se svaka tačka prirodno nastavlja na kraljevu utvrđenu politiku i dostignuća.
- ²¹ Ibid.
- ²² Arrian 7 16 5.
- ²³ 29th ahu tablet of *Enuma Anu Enlil*, obv. 59—61. British Museum.
- ²⁴ <http://www.livius.org/articles/person/callisthenes-of-olyntus/>
- ²⁵ Fragment 963 Nuack.
- ²⁶ Arrian 7 18 1—5. Aristobul izveštava da je ovu anegdotu čuo od samog Pejtagore.
- ²⁷ Arrian 7 22 1—5, Diod 17 112 5—7, Strabo 16 1 11.
- ²⁸ Ibid., 7 22 4.
- ²⁹ Plut Alex 75 1.
- ³⁰ Plut Phoc 22.
- ³¹ Curt 105 19—25.
- ³² LiberM 97.
- ³³ Plut Alex 77 1.
- ³⁴ PlutAlex 77 3; Arrian 7 27 1.
- ³⁵ AlexRom 77 4. U *Aleksandridi* 3 31 spominje se manje egzotična posuda; piše da bi otrov izjeo bronzu, staklo i glinu, ali da je mogao bezbedno da se čuva u olovnoj posudi unutar gvozdene posude.
- ³⁶ Ibid, 3 31.
- ³⁷ Imena gostiju na zabavi navedena su u uobičajeno nepouzdanim kasnijim tekstovima (Vidi *Aleksandrida* 3 31, str. 150 i Liber de morte 97 i 98). No, taj spisak je ubedljiv. Oni koje prepoznamo upravo su osobe koje bismo očekivali kao kraljeve drugove u picu.
- ³⁸ LiberM 99.
- ³⁹ Alex Rom 3 32.

⁴⁰ Ibid, 110.

⁴¹ Ibid.

⁴² Arrian 7 12 6.

⁴³ S tim na umu treba napomenuti da se govorilo o antitumornom antibiotikukaliheamicinu koji opstaje u krečnjaku – na primer, u reci Stiks, današnjoj reci Mavroneri na Peloponezu. Vidi Adrienne Mayor and Antoinette Hayes, “The Deadly Styx River and the Death of Alexander” (Princeton/Stanford Working Papers in Classics, 2011; raspoloživo na internetskoj adresi <http://www.princeton.edu/~pswpc/pdfs/mayor/051101.pdf>). Ta bakterija pronađena je u Teksasu. Hipoteza da je voda reke Mavroneri otrovna ostaje hipoteza. Postoje izveštaji da su drevni meštani i gosti kušali vodu iz Stiksa bez rđavih posledica (<http://www.ellieismailidou.com/2011/09/river-styx-dont-sip-from-immortal.html>).

⁴⁴ Plut Alex 77 1.

⁴⁵ Diod 19 11 4—9

⁴⁶ Plut Mor 849f.

⁴⁷ *Aleksandrida* 3 31, 32 kaže da je kralj posle trovanja poživio još tri dana, što je i dalje predugo da se preživi većina otrova.

⁴⁸ Za ovaj odeljak o uzroku Aleksandrove smrti zaslužan je Engels (juli 1978) koji je rasvetlio stvar.

⁴⁹ Plut Alex 77 5.

⁵⁰ Evo detaljnog spiska povreda:

1. 335. p. n. e. Pogoden kamenom u glavu u borbi protiv Ilira.
2. 335. p. n. e. Pogoden mlatom u vrat u borbi protiv Ilira.
3. 334. p. n. e. „...glavu mi je... rasekla varvarska sablja“ u bici kod Granika.
4. 333. p. n. e. „proboden mačem kroz bedro“ u bici kod Isa.
5. 332. p. n. e. „strela me pogodila u gležanj“ tokom opsade Gaze.
6. ?* Iščašio rame u padu s konja.
7. ?** Marakadartejska strela slomila mu potkolenicu.
8. 327. p. n. e. „pogoden u rame“ asakanijskom strelom.
9. ? Gandridi ga ranili u butinu.
10. 326. p. n. e. Pogodila ga u grudi strela „jednog Malota“ [Malijanina].
11. 325. p. n. e. Dobio udarac u vrat u borbi s Malijanima

⁵¹ Engels (juli 1978), str. 225.

Šesnaesto poglavlje: Pogrebne igre

Glavni izvor je Diodor, uz malu pomoć Forstera i Tenisona.

¹ Plut Gal 1 4.

² Phot 92 2 (iz Arrian *The Successors*, knjiga 1).

³ Curt 10 10 10—12.

⁴ Forster, pp. 112—13.

⁵ Aug 444.

⁶ Plut Mor 328C—329D.

⁷ Tenison, *Odisej*, ll. 60—61.

⁸ Quint 10 1 74